

آنها با نقاشی‌های دیواری، برجسته کاریهای گچی و مجسمه تزئین شده بودند. بعضی از اتاقهایی که ملارت از آنها با عنوان معبد یاد می‌کند، شامل نقاشیهای دیواری بودند. این نقاشیها مردانی را نشان می‌دادند که در حال کشیدن زبان و دم گاوهای وحشی و گوزنهای نر بودند و در مقابل دیدگان زنان و مردانی که نظاره گر آنها بودند، از پشت حیوانات می‌پریدند. صحنه‌های دیگر، چنانکه به نظر می‌رسد، یا لاشخورهایی را نشان می‌داده که ظاهراً مشغول خوردن بدنهای بدون سر بودند یا نوعی مراسم خاک سپاری آیینی را بیان می‌کنند که شامل نمایش بدنهای به‌دار آویخته است. سرهای گچی گاوهای نر، گوسفندان و بزها با شاخهای واقعی و در اندازه‌های طبیعی روی دیوارهای معبد در ردیفهای دو یا سه گانه، کنار هم نصب شده بودند. این شاخها روی پایه‌هایی قرار داشتند.

در یک اتاق نیمکت گچی عجیبی بود با ۶ جفت شاخ گاو وحشی که در امتداد نیمکت قرار داشتند. اندازه نیمکت مزبور دقیقاً برای دراز کشیدن یک انسان مناسب بود.

علاوه بر این نقش برجسته‌های گچی نقاشی شده شامل گوزنها، گاوهای نر، پلنگها و انسانهای مؤنث نیز دیوارها را تزئین کرده بودند. در یک اتاق، ملارت نخستین چشم‌انداز یا دورنمای شناخته شده دنیا را پیدا کرد یعنی منظره‌ای از یک کوه آتشفشان دو قله‌ای که بر روی مجموعه‌ای از خانه‌های مسکونی راست گوشه در حال فوران بود. دست ساخته‌هایی که بوسیله ملارت گزارش شدند به همین اندازه چشمگیر و جذاب بودند و

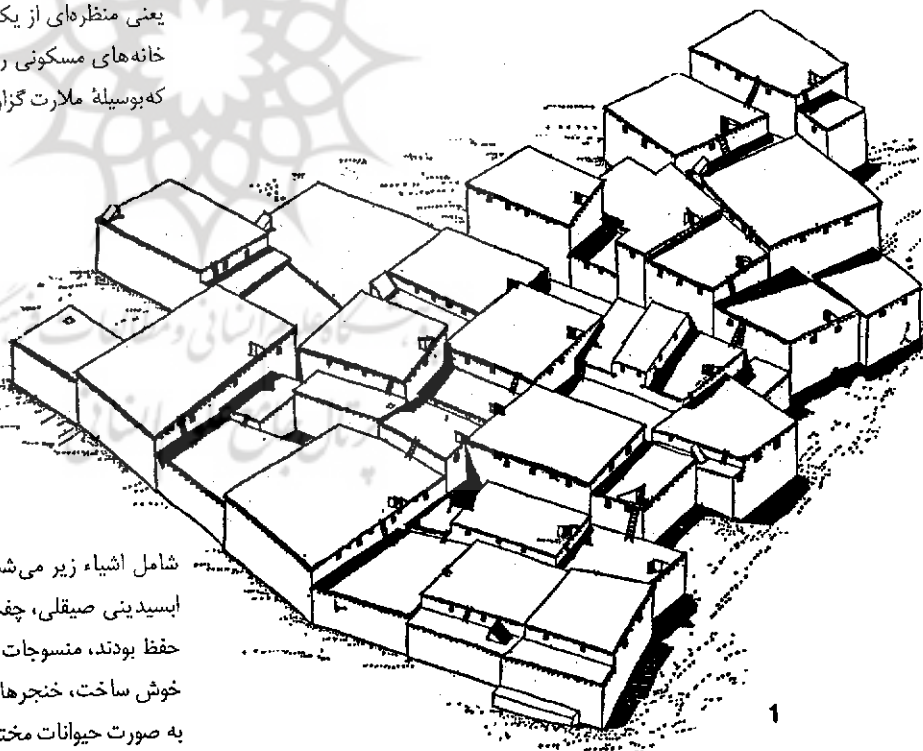
لازم به توضیح است که نظرات ارائه شده در این مقاله لزوماً نظرات مترجم نمی‌باشد و به یقین معرفی چاتال هیوک به عنوان اولین شهر دنیا و سایر مسائل طرح شده در این مقاله جای نقد و بررسی دارد.

***

«دانش پژوهان در حالیکه در جستجوی سرچشمه‌های زندگی شهری هستند، یکبار دیگر در چاتال هیوک واقع در آناتولی مرکزی به کار می‌پردازند.»

نه هزار سال قبل بازدید کنندگانی که از سراسر یک دشت باتلاقی گسترده به چاتال هیوک نزدیک می‌شدند صدها منزل خستی را می‌دیدند که در سرایشی یک تپه مصنوعی بزرگ روی هم قرار گرفته بودند. سکنه چندین هزار نفری این محوطه بز و گوسفند می‌چرانند، به شکار گله‌های گاو وحشی، اسب و گوزن می‌رفتند، دانه‌های نخود و عدس و غلات دیگر را پرورش می‌دادند یا به جمع‌آوری غذاهای گیاهی وحشی مانند ریشه گیاهان از باتلاقها می‌پرداختند. بعضی از آنها نیز مواد خام با ارزشی را مثل اسیسیدین از کوههای آتشفشانی به بخش شمال شرق منطقه حمل می‌کردند. از نظر اندازه و پیچیدگی، چاتال هیوک با هیچ محوطه دیگری در دنیا قابل مقایسه

Courtesy Orrin C. Shane, III

اولین

شامل اشیاء زیر می‌شدند: نخستین سفال شناخته شده دنیا، آینه‌های اسیسیدینی صیقلی، چفت و بستهای استخوانی، زنبیلهایی که در طول زمان حفظ بودند، منسوجات و ابزارهای چوبی کنده کاری شده، ابزار اسیسیدینی خوش ساخت، خنجرهای چخماقی خوش تراش با دسته‌های استخوانی که به صورت حیوانات مختلف تراش داده شده بودند.

چاتال هیوک که در زبان ترکی به معنی "تپه چنگالی شکل" Fork mound است و شامل دو تپه می‌باشد که در دو طرف یک کانال قدیمی قرار گرفته‌اند. کانال مزبور مربوط به رودخانه چارشامبا (چهار شنبه) Carsamba است که در دشت حاصلخیز قونیه در ترکیه مرکزی، واقع شده است. تپه بزرگتر یا چاتال هیوک شرقی به دوران نوسنگی قدیم مربوط می‌شود و قدمت طبقات استقراری آن بین ۹۰۰۰ تا ۷۵۰۰ سال است. حتی لایه‌های استقراری قدیمی تری هم در زیر آن قرار دارند که هنوز

نیست. والتر فیر سویس Walter Fairsevis - باستان‌شناسی امریکایی - در نوشته‌های خود چاتال هیوک را جامعه‌ای در آستانه تمدن می‌نامد.

جیمز ملارت James Mellaart نخستین کسی بود که چاتال هیوک را در معرض توجه جهانی قرار داد. کاوشهای او که از ۱۹۶۱ تا ۱۹۶۵ میلادی ادامه داشت باعث آشکار شدن بیش از ۱۵۰ خانه و اتاق شد که بسیاری از

ما سه سال مشغول بررسی مطالعات و تحقیقات ملارت و هدایت پژوهشهای غیر میدانی در چاتال هیوک شرقی بودیم و پس از آن در ۱۹۹۵ ساختمان شماره I در قسمت شمالی تپه کاوش شد. این بنا در ۱۹۹۷ تمیز و خاکبرداری شد و یک دوره تاریخی معادل ۸ دوره استقرار را آشکار ساخت. ابعاد بنا (۸/۷×۶) متر بود، با یک اتاق (۶×۶) متر و یک اتاقک کوچکتر که خود به دو اتاق زیرزمینی تقسیم شده بود. زمین و کف اندود شده بود و سکوها نیز در اتاق بزرگتر قرار داشتند. روی بقایای دیوارهای غربی و شمالی اتاق بزرگتر، بخشهایی از نقاشی دیوار با ده لایه نقاشی دیده می‌شد. تصاویر جسته‌گریخته و ناقص به صورت نقشهای هندسی و طرحهای گل و بوته بودند. قطعاتی از شاخ گوزن که به دیوار گچکاری شده غربی متصل بوده‌اند و آثاری از گچ دیوار را نیز در بر داشتند، نشان می‌دادند که این دیوار دارای برجسته کاری گچی بوده است. سایر ساختمان شماره I بقایایی از پله‌های نردبانی در دیوار جنوبی بود که به بام می‌رفت. به اضافه یک اجاق در مجاورت دیوار جنوبی که در دوران سکونت در محل ساخته شده بود و بعدها رها گشته و خراب شده بود. دو اجاق روی هم گذاشته شده نیز در اتاق کوچک انتهای غربی ساختمان پیدا شد. این اجاقها و بقایای غذایی مانند دانه‌های غلات و حبوبات که از کف بنا بدست آمدند نشان می‌دادند که اتاق برای آماده سازی غذا مورد استفاده قرار می‌گرفته است. تدفین‌های زیر سکوها ساختمان شماره I شامل ۶۷ نفر بودند که همان زمان استفاده ساختمان دفن شده بودند. تیا مولسون *Theya Molleson* و بیتر آندروز *Peter Andrews* از مؤسسه تاریخ طبیعی لندن سرپرستی تیم مطالعه بقایای انسانی را بر عهده داشتند. این بقایای انسانی شامل اجساد مرد و زن از هر سن و سال از نوزاد تا بزرگسال می‌شد و مسن ترین فرد مدفون مردی با بیش از ۶۰ سال عمر بود. این اجساد در حفره‌هایی کاملاً نزدیک به هم مدفون و سپس اندود شده بودند. ساختمان مذکور در همان زمانی که اجساد دفن شده بودند مسکونی بوده و این گودالها برای تدفین‌های بعدی دوباره باز شده بودند. کاوشهای منطقه بزرگ مجاور ساختمان I در ۱۹۹۷ توسط گروهی به سرپرستی روث ترینگهام *Ruth Tringham* از دانشگاه کالیفرنیا شروع شد و باعث آشکار شدن ساختمان موسوم به ساختمان ۳ شد. ساختمانی با دیوارهای ضخیم گچکاری شده و نقاشیهای قرمز و سیاه به همراه بقایای جمجمه‌های گاو در قدم اول یک محوطه که در محدوده کار ملارت بود به منظور رسیدن به خاک بکر بین ۱۸ تا ۲۱ پا پایین تر از سطح تپه کاوش شد.

تاریخگذاری و کشف نشده‌اند. چاتال هیوک غربی (اصلاً از طبقات نوسنگی جدید و عصر مس و سنگ تشکیل شده و قدمت آن بین ۷۵۰۰ تا ۵۰۰۰ سال می‌باشد).

ملارت کمتر از ۴٪ چاتال هیوک شرقی را کاوش کرد اما همین مقدار هم برای مشخص کردن حجم سکونت گاه و پیچیدگی معماری و مهارت هنری آن دوره کافی بود. برای انجام چنین کاری او چاتال هیوک را محوطه مهمی برای مطالعه منشاء زندگی کشاورزی یکجانشینی و ایجاد نخستین شهرها معرفی کرد. برخی از دانش پژوهان چاتال هیوک را اولین شهر دنیا دانسته‌اند و تاریخ هنر نویسان نقاشیهای دیواری آن را در تاریخ هنر دنیا موردی منحصر به فرد می‌دانند.

کولین رنفریو *Colin Renfrew* از دانشگاه کمبریج - معتقد است آنا تولی مرکزی با محوطه برجسته و ممتازی مانند چاتال هیوک سرچشمه زندگی یکجانشینی کشاورزی اروپا و شاید خواستگاه زبانها و مردم هند و اروپایی بوده است.

از ۱۹۶۵ تا ۱۹۹۳ این محوطه به حال خود رها شده بود تا اینکه یان هودر *Ian Hodder* از دانشگاه کمبریج، که یک نظریه پرداز پیشرو در امور باستان‌شناسی می‌باشد، طرح پژوهشی چاتال هیوک را آغاز کرد. هودر با همکاری موسسه مطالعات باستان‌شناسی مک دونالد در کمبریج^(۱) و موسسه انگلیسی باستان‌شناسی در انکارا^(۲)، هم اکنون ۵ سال از برنامه ۲۵ ساله حفاری و مطالعه محوطه را به انجام رسانده است. این برنامه با

اورین سی. شین
مینا کوچوک

شهر دنیا

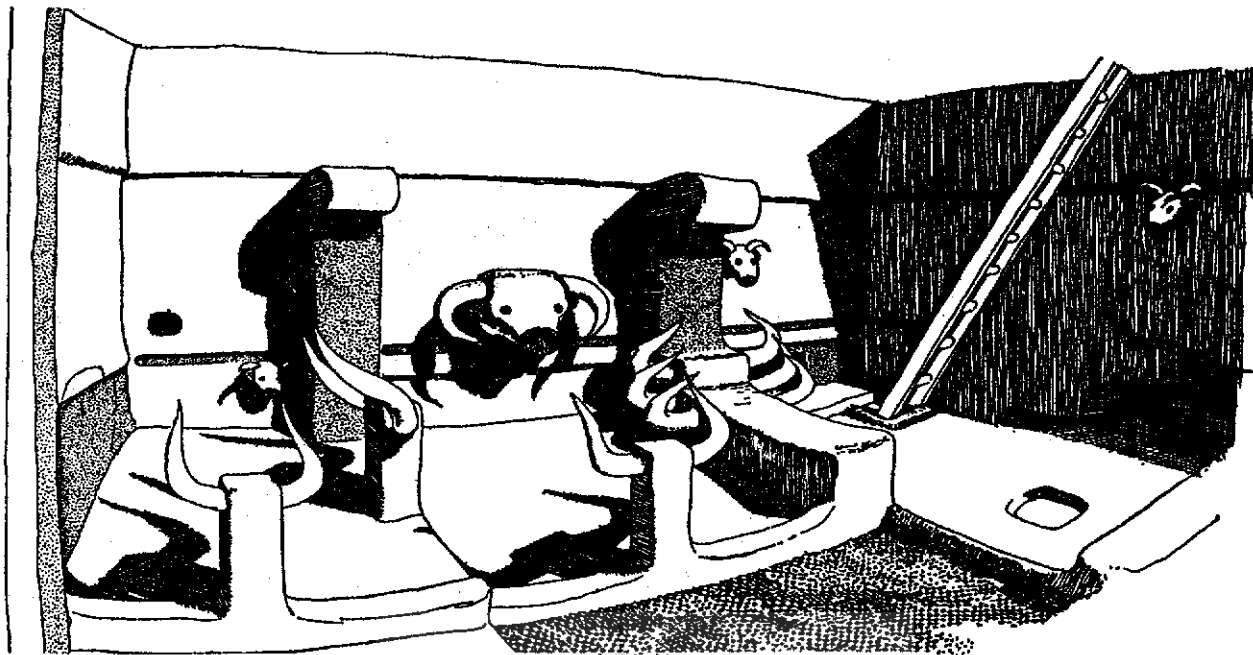
نگین میری

Andrews از مؤسسه تاریخ طبیعی لندن سرپرستی تیم مطالعه بقایای انسانی را بر عهده داشتند. این بقایای انسانی شامل اجساد مرد و زن از هر سن و سال از نوزاد تا بزرگسال می‌شد و مسن ترین فرد مدفون مردی با بیش از ۶۰ سال عمر بود. این اجساد در حفره‌هایی کاملاً نزدیک به هم مدفون و سپس اندود شده بودند. ساختمان مذکور در همان زمانی که اجساد دفن شده بودند مسکونی بوده و این گودالها برای تدفین‌های بعدی دوباره باز شده بودند.

کاوشهای منطقه بزرگ مجاور ساختمان I در ۱۹۹۷ توسط گروهی به سرپرستی روث ترینگهام *Ruth Tringham* از دانشگاه کالیفرنیا شروع شد و باعث آشکار شدن ساختمان موسوم به ساختمان ۳ شد. ساختمانی با دیوارهای ضخیم گچکاری شده و نقاشیهای قرمز و سیاه به همراه بقایای جمجمه‌های گاو در قدم اول یک محوطه که در محدوده کار ملارت بود به منظور رسیدن به خاک بکر بین ۱۸ تا ۲۱ پا پایین تر از سطح تپه کاوش شد.

عملکردی بین‌المللی و چند رشته‌ای سه هدف اصلی دارد: ۱- مشاهدات و بررسیهای باستان‌شناختی محوطه ۲- حفاظت وجوه معماری، نقاشیهای دیواری، دست ساخته‌ها و بقایای انسانی ۳- مدیریت محوطه که شامل برنامه‌های توجیهی و تفسیری برای بازدید کنندگان است. به منظور حمایت از این کار در شمال چاتال هیوک شرقی یک مرکز کاوش با آزمایشگاههای تحقیق و حفاظت، انبارهای امن، مراکز اقامتی برای اعضای طرح و یک مرکز توجیهی در دست احداث است.

یکی از جنبه‌های جدید طرح، ایجاد ارتباط متقابل بین کاوشگران و متخصصین فعال در آزمایشگاهها می‌باشد. در اینجا آزمایشگاه در محل واقع شده و گروههای کاوش از طریق یک شبکه، روزانه با هم در ارتباطند و به کمک یک رایانه مرکزی میزان کاوش و مراحل نمونه برداری طرح را با هم تطبیق می‌دهند و در واقع نوعی تعادل میان این دو برقرار می‌کنند.

2

Courtesy Orin C. Shane, III

می‌گردد بطوریکه مثلاً با مطالعه کف لگد شده یک منطقه باز که بین ساختمانهای کاوش شده قرار داشت و توسط ملارت به عنوان حیاط معرفی شده بود، او به این نتیجه رسید که در اینجا بقایای کود حیوانی و حصیر وجود دارد. مقایسه این مواد با نخاله‌ها و آثار آغل‌های بز و گوسفند امروزی، او را به این نتیجه رساند که محوطه مذکور کارکردی مشابه آغل داشته است.

چنین تجزیه و تحلیلهایی داده‌های بیشتری را به منظور ارزیابی نظریات ملارت درباره اتاقهای نقاشی شده با برجسته کاری و کنده کاریهای گچی، به عنوان معبد، فراهم می‌کند.

به علت قدمت و نازکی نقاشیهای دیواری نگهداری و تعمیر آنها بسیار مهم است. ساختمانهای چاتال هیوک از دیوارهای آجری با پرداختهای گچی ساخته شده‌اند. روی این گچها را با نقاشی یا برجسته کاری گچی تزیین می‌کردند. دیوارها، کفها و قسمتهای برجسته اتاقهای داخلی مانند نیمکتها و سکوها نیز با لایه‌های گوناگون (با ضخامتی کمتر از ۱ میلی‌متر) اندود شده بودند که خود شامل یک پوشش زیرین و یک پوشش نهایی ضخیمتر است. سطوحی با بیش از ۴۰ لایه اندود گچی، بسیار رایج هستند و یک نمونه گچی آن در سال ۱۹۹۵ جمع‌آوری شده است که حداقل ۶۸ جفت اندود زیری و رویی را شامل می‌شود.

کار مطالعه و بررسی تحت سرپرستی فرانک ماترو *Frank Matero* - رئیس آزمایشگاه مشاهدات باستان شناسی دانشگاه پنسیلوانیا - در حال انجام است. دیوارها و لایه‌های گچی نقاشی شده، در محل تثبیت خواهند شد و بخشهایی از دیوار نیز به آزمایشگاه بررسی منتقل می‌شود تا لایه‌های گچی نقاشی شده جدا شوند.

در اینجا امید ما این بود که به لایه‌های استقراری اولیه برسیم. دستیابی به این لایه‌ها به ما اجازه می‌داد تا هنر نقاشی و کنده کاری گچی را ریشه‌یابی کنیم. کاوشهایی که از ۱۹۹۴ به بعد انجام شد ساختمان شماره ۲ را آشکار کرد که متعلق به ۹۰۰۰ سال پیش است. دیوارهای این ساختمان دارای چند دوره برجسته کاری گچی و کنده کاری گچی است که بسیار خوب باقی مانده‌اند. اینها مدارکی از هنر نقاشی هستند که ما بعدها آن را کشف خواهیم کرد.

فعالیت‌های جدیدی که در چاتال هیوک شرقی در حال انجام است باعث شده بعضی از نظریات و نتایجی که ملارت آنها را مطرح کرده است، مورد تجدید نظر قرار بگیرند. برای نمونه هم اکنون مشخص شده اتاقهایی که در سراسر تپه پراکنده‌اند و ملارت آنها را معبد می‌نامید، ساختمانهای نقاشی شده با برجسته کاریها و کنده کاریهای گچی - نشانه‌هایی از یک محوطه عبادی متمرکز در یک مرحله نمی‌باشند.

تکنیکهای پیشرفته امروزی که در آن زمان در اختیار ملارت نبودند نیز بر دانش و وسعت اطلاعات ما از این محل باستانی می‌افزایند. یکی از این تکنیکها "میکرو مورفولوژی" یا مطالعه خاک و رسوبات موجود در بخشهای نازک در زیر میکروسکوپ می‌باشد. این کار که بوسیله وندی ماتئوس *Wendy Mathews* انجام شده، اطلاعاتی درباره مصالح ساختمانی مانند آجرهای گلی، جزئیات ساختمانی و لایه نگاری گچهای نقاشی شده، تعیین محتویات اجاقها و آتشدانها و مشخص نمودن محل کار و فعالیت در اتاقها و فضاهای باز بین ساختمانها ارائه می‌دهد. با تجزیه و تحلیل مواد له شده در اندودهای کف، کار کرد اتاقها و فعالیت‌هایی که در آنها انجام می‌شده تعیین

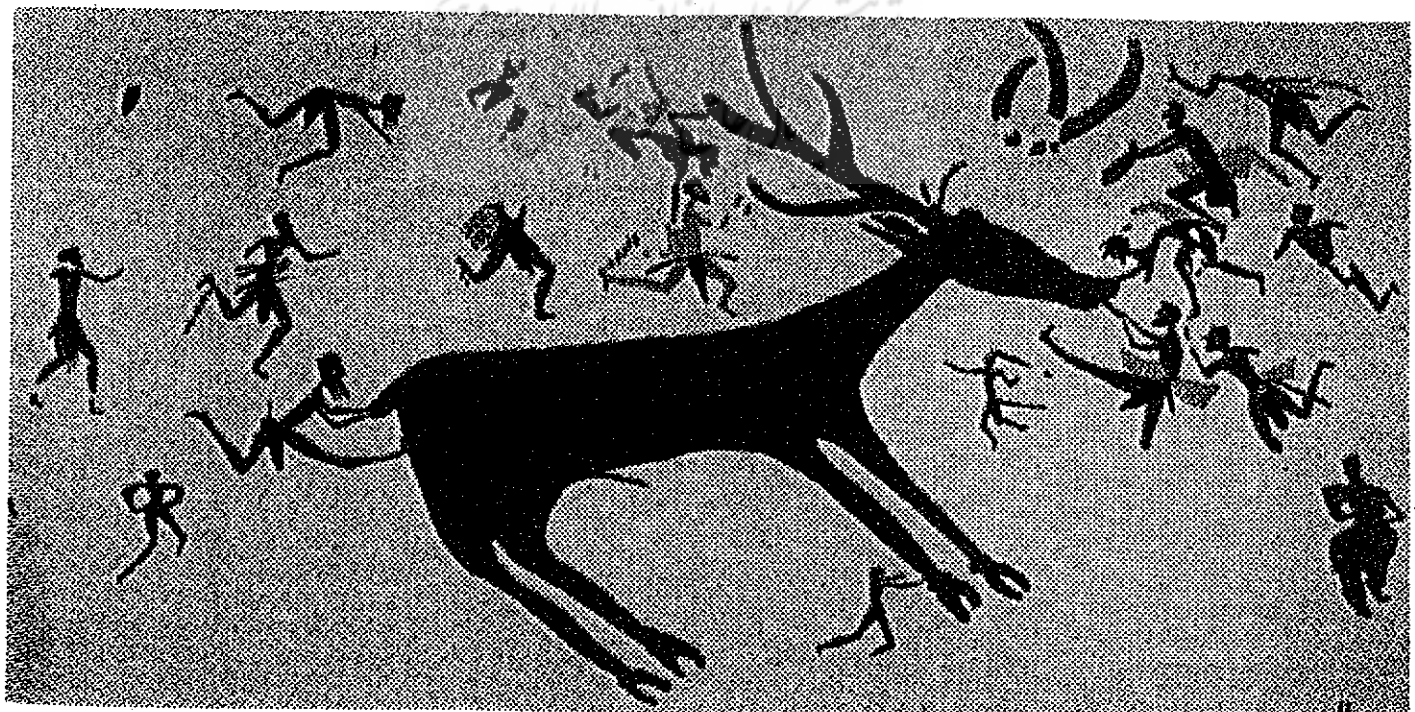
محیطی احتمالاً بهتر می‌توان به منشأ زندگی کشاورزی و شهرنشینی در آناتولی پی برد.

امروزه مردم کمتر به چاتال هیوک می‌آیند. چاتال هیوک در ۳۰ مایلی جنوب شرقی شهر قونیه واقع شده و نزدیک‌ترین شهر با آن ۱۰ مایل فاصله دارد. جاده‌های منتهی به محل باستانی که سنگ‌فرش شده هستند، به ندرت دارای علائم راهنمایی می‌باشند و مورد استفاده تراکتورها و وسایل کشاورزی هستند. توریستها اکثراً ترجیح می‌دهند به دیدار معابد برجسته‌تر، تئاترها و بناهای تاریخی محلهای کلاسیک ترکیه بروند.

یکی دیگر از بخشهای مهم طرح پژوهشی چاتال هیوک برنامه‌ریزی جهت جذب توریست برای این محل باستانی است. مرکز تفسیری خانه کاوش *The dig house Interpretive center* که توسط "موزه علوم میته سوتا" و با همکاری ایداجانز **IDA AJANZ** - ارنس طرحهای گرافیکی در آنکارا - ایجاد شده، صفحات نمایش بزرگی را که توضیحاتی درباره تاریخچه محلهای باستانی و پژوهشهای جاری دربردارند، در محل جای خواهند داد.

درباره دیوارها تصمیم بر این است که نقاشیهای دیواری با توجه به یکی از عبادتگاههای کاوش شده توسط ملارت کاوش شوند و آثاری از کاوشها نیز به نمایش گذاشته شود. یک مدل با مقیاس ۱/۱۰ از یک اتاق یا تزیینات استادانه سر گاوهای تر و نیمکتها نیز ساخته خواهد شد. در حال

یکی از قسمتهای مهم، طرح نقشه برداری منطقه‌ای به منظور تعیین موقعیت محلهای باستانی ایپی پالئولیتیک (۱۰۰۰۰-۱۵۰۰۰ پ.م) و نوسنگی (۷۰۰۰-۱۰۰۰۰ پ.م) واقع در دشت قونیه *Konya Plain* می‌باشد که بوسیله داگلاس بیرد *Douglas Baird* از دانشگاه لیورپول هدایت می‌شود. نقشه برداری باعث مشخص شدن چند محل باستانی اولیه شد که بوسیله رسوبات رودخانه کارسامبا *Carsamba* مدفون شده بودند. هم اکنون در پینارباشی *Pinarbasi* - یک پرتگاه صخره‌ای در ۲۰ مایلی جنوب شرقی چاتال هیوک - در محلهای باستانی روباز (*Open-air*) و محلهای باستانی با سقف صخره‌ای (*rock-shelter*) که همزمان و شاید قدیمی‌تر از چاتال هیوک هستند، حفاری و کاوش بوسیله ترور وات کینز *Teror Watkins* از دانشگاه ادینبورگ و کنگیز توپال *Cengiz Topal* از موزه کارامان *Karaman* واقع در شهر کارامان در ۶۰ مایلی جنوب چاتال هیوک در حال انجام است. دشت قونیه در واقع قسمتی از زمینی را می‌پوشاند که در گذشته دریاچه آب شیرین بزرگی بوده است. جایی که بعدها چاتال هیوک در آن برپا شد حدود ۱۸۰۰۰ سال قبل دریاچه‌ای با عمق صدپا بود. بعد از عصر یخبندان دریاچه خشک شد و دریاچه‌های کوچک و زمینهای باتلاقی باقی ماندند. در دوران نوسنگی قدیم نیز، هنگامیکه مردم در چاتال هیوک زندگی می‌کردند، احتمالاً محل باستانی با دریاچه‌های کوچک و باتلاقها احاطه شده بود. با در کنار هم گذاشتن نتایج حاصل از کاوشهای دو محل باستانی چاتال هیوک و پینارباشی و نقشه برداریهای منطقه‌ای و بازسازیهای

نسخه بدل (کپی) گچبری در چاتال هیوک که تصویر یک گوزن قرمز را نشان می‌دهد.

علوم جامع و روشهای تفسیری را که در چاتال هیوک موثر بودند به اطلاع عموم برسانیم و این در واقع بخش مهم و بالارزشی از یک طرح باستان شناسی بزرگ در قرن بیستم خواهد بود. از حالا به مدت ۲۰ سال در کنار بررسیهای در حال انجام، می توان در موزه های نشست و از طریق WWW در کنار شیوه زندگی مصور شده عصر نوسنگی، نقاشیهایی را که مبین اصل و منشأ هنر نقاشی چاتال هیوک هستند را نگریم. و مهم تر از آن این است که ما با تفاسیر علمی موجه درباره هنر و زمینه فرهنگی که این هنر در آن وجود داشته، آشنا خواهیم شد و سرانجام اطلاعات ثبت شده ای در اختیار خواهیم داشت که دانشهای ما از زندگی شهرنشینی اولیه به پیش خواهد برد.

شرح تصاویر

- ۱- بازسازی بخش کوچکی از استقرار نوسنگی قدیم در چاتال هیوک. احتمالاً چند هزار نفر در این محل باستانی که بزرگترین استقرار شناخته شده این دوره می باشد، زندگی می کرده اند.
- ۲- طراحی "معبد" که در کاوشهای ملارت آشکار شد. این نتیجه گیری او هم اکنون در حال بررسی دوباره است. (۳)

پی نوشت

- 1- Mc Donald Institute for Archaeological Research at Cambridge.
- 2- British Institute for Archaeology at Ankara.

کتاب این مقاله ترجمه ای است از:
ORRIN C. SHANE, III, & MINE KUCUK; The world First City;
"ARCHAEOLOGY", VOL. March/ April 1998.

حاضر در طول سالهای ۱۹۹۴ تا ۱۹۹۶ کارهای نمایشی، تاریخیچه ای از کاوش و یافته های طرح پژوهشی چاتال هیوک را برای بازدید کننده ارائه کردند. صفحات بزرگ نمایش، نقشه ها و نقاشی های دیواری همگی به توضیح نقشه برداری ها و تحقیقات ژئوفیزیکی قبل از کاوشهای ۱۹۹۵ می پردازند. نقشه برداریهای باستان شناسی منطقه نیز به منظور روشن ساختن موقعیت دیگر محلهای باستانی دوره نوسنگی واقع در دشت

قونیه می باشند. **دانشگاه** **world wide**

یکی از اهداف اصلی این طرح، رسیدن به یک مخاطب جهانی از طریق شبکه جهانی (WWW) Web World Wide می باشد. یک محل باستانی در دانشگاه کمبریج (<http:// catal. arch. cam. Uk/ catal. html>) اطلاعاتی را درباره طرح، خلاصه های به روز سالیانه و گزارشهای

تخصصی تر مقدماتی درباره مناطق کاوش شده، نقشه برداری منطقه ای، میکرو مورفولوژی، سفالگری، بقایای گیاهی و حیوانی و دیگر عناوین، ارائه می دهد. انیمیشن های کامپیوتری از درون برخی ساختمانهای چاتال هیوک در (<http:// WWW hfg - karlsruhe. del projects/ vam/>) CATAL - E.html دیده می شود. "موزه علوم مینوسوتا" در حال توسعه بخشیدن به یک محل باستانی شبکه ای برای معلمان راهنمایی و دبیرستان و دانش آموزان آنها است. این شبکه مقالات آموزشی مربوط به اولین کاوشهای چاتال هیوک را ارائه می کند و دسترسی به کشفیات جدید را برای دانش آموزان و معلمان و دیگر باستان شناسان درگیر طرح، در اروپا و آمریکا میسر می سازد.

ما نیز همچون باستان شناسان و توسعه دهندگان کارهای تبلیغی، طرح پژوهشی چاتال هیوک را بسیار جالب یافتیم و هدف و امید ما این است که

